

УДК 336.14

Форкун І.В.,
к.т.н, доцент
кафедри фінансів та банківської справи
Хмельницький національний університет

СУЧАСНИЙ МЕХАНІЗМ УПРАВЛІННЯ БЮДЖЕТНИМ ДЕФІЦИТОМ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. На протязі останніх років в Україні гостро постає проблема нестачі фінансових ресурсів, спостерігається значно вищий темп росту видатків над доходами бюджету, що викликано неефективним бюджетним менеджментом. Сукупність цих факторів зумовлює існування бюджетного дефіциту, що призводить до постійних залучень державою кредитних ресурсів для виконання своїх функцій та викликає зростання державного боргу.

Основним інструментом державної фінансової політики в умовах економічної перебудови України є дефіцит державного бюджету, який, виступаючи чинником прискорення або стримування розвитку, здійснює значний вплив на соціальне та економічне становище країни. Ефективність застосування дефіциту бюджету як інструменту бюджетної політики залежить від реалізації механізму управління бюджетним дефіцитом.

Аналіз основних досліджень та публікацій. Значний внесок у дослідження проблематики бюджетного дефіциту зробили такі вчені, як Л. Алексєєнко, К. Захожай, І. Чугунов, М. Пасічний,

А. Машко, В. Федосов, В. Опарін, Л. Сафонова, І. Юрій. Однак у їх наукових працях недостатньо дослідженими залишаються питання комплексного підходу щодо створення ефективного механізму управління бюджетним дефіцитом в сучасних умовах обмеженості бюджетних ресурсів.

Постановка завдання. Метою дослідження є теоретичне обґрунтування та розробка практичних рекомендацій щодо оптимізації механізму управління бюджетним дефіцитом в Україні в контексті забезпечення збалансування бюджету.

Виклад основного матеріалу дослідження. Державний бюджет є однією із ключових ланок державних фінансів і важливою фінансовою категорією, яка має свою історію розвитку. За умов ринкових відносин видатки та доходи держави здійснюють значний вплив на соціальний та економічний розвиток країни, національне багатство держави, рівень життя громадян країни. Бюджет є одним з найбільш функціональних механізмів реалізації фінансової політики держави. У доходах бюджету віддзеркалюється фіскальна політика держави, а у видатках – пріоритетні напрями вкладень коштів [3].

Бюджетний дефіцит є похідним економічним поняттям від бюджету держави. За своєю сутністю бюджетний дефіцит відображає об'єктивні економічні відносини, розвивається за відповідними економічними законами. Зміст цих відносин полягає у залученні додаткових обсягів доходів (зверх наявних у бюджеті) і їхнього спрямування на фінансування видатків, передбачених бюджетом.

Метою бюджетного управління є стабілізація економічної ситуації і створення фундаменту для подальшого економічного розвитку. Тому при економічному спаді необхідно зменшувати податкове навантаження на економіку і збільшувати державні витрати для стимулювання сукупного попиту і як наслідок економічного зростання.

Бюджетна політика як складова системи бюджетного управління, включає в себе політику у сфері управління доходами та видатками бюджету, міжбюджетних відносин і дефіциту бюджету. Система бюджетного управління включає наступні структурні елементи: податкову політику, регулювання дохідної і видаткової частини бюджету, дефіцит (профіцит) бюджету, державний борг, регулювання міжбюджетних відносин, економічну ситуацію в країні, зовнішню економічну ситуацію (рис. 1) [8, с 173].

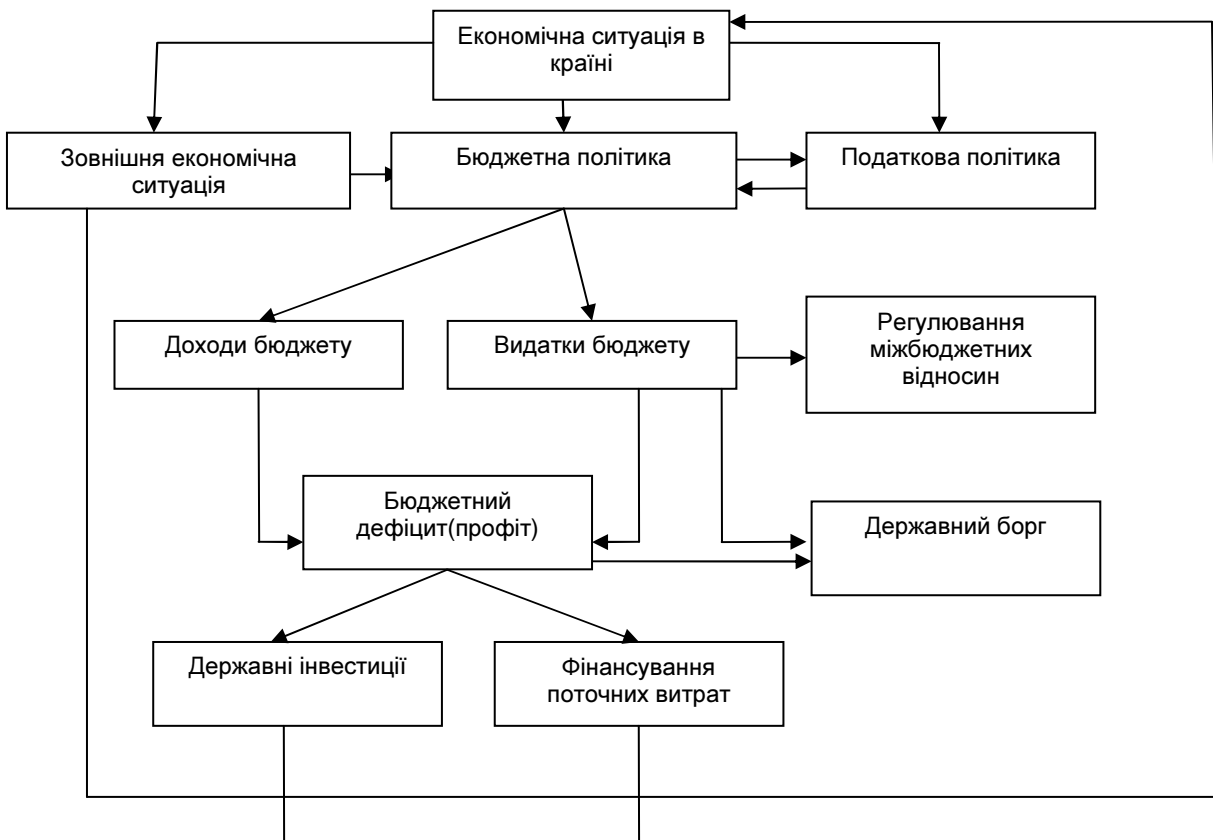

Рис. 1. Дефіцит бюджету в системі бюджетного управління

Джерело: [8, с. 174]

Значний рівень бюджетного дефіциту на протязі останніх років в Україні свідчить про недоліки в механізмі управлінні бюджетним дефіцитом, що в подальшому може загрожувати економічній

стабільності в країні. Виникає потреба в переосмисленні стратегії управління бюджетним дефіцитом для досягнення збалансування бюджету.

А.І. Машко визначає механізм "управління бюджетним дефіцитом" як сукупність принципів, фінансових важелів та методів, а також нормативно-правового забезпечення щодо ефективного управління дефіцитом бюджету [4, с. 153]. М.Д. Пасічний наголошує на тому, що "механізм управління дефіцитом бюджету" є сукупністю методів, принципів, прийомів управління дефіцитом бюджету, спрямованих на залучення та ефективне використання фінансових ресурсів, за рахунок яких покривається бюджетний дефіцит [5, с. 47].

Основними компонентами механізму управління дефіцитом бюджету є організаційна та регулятивна складові, представлені на рисунку 2. Організаційна складова включає нормативно-правове забезпечення, планування та прогнозування, інформаційне забезпечення, моніторинг та контроль. Регулювання бюджетного дефіциту відбувається шляхом регулювання доходної та видаткової частини бюджету за рахунок використання фінансових важелів та інструментів.

Рис. 2. Складові механізму управління бюджетним дефіцитом

Джерело: доповнено автором на основі [5, с. 47]

Механізм управління дефіцитом є сукупністю процесів моніторингу, аналізу, візуалізації та прийняття рішення щодо регулювання дефіциту [5, с. 48]. Результати варіативного моделювання в зручній формі візуалізації повинні відповідати на запит суб'єктів, що приймають рішення, та містити науково обґрунтовані гіпотези та моделі. У вигляді наукових аналітичних записок та звітів, презентацій, графічних об'єктів надані результати є основою інформаційного забезпечення організаційної складової механізму управління і можуть бути змінені за даними моніторингу і контролю, а також при зміні вибраних важелів та інструментів управління.

Необхідною передумовою ефективного управління бюджетною системою є встановлення взаємозв'язків між показниками Державного бюджету України на основі виявлення, оцінки та прогнозування чинників впливу основних статистичних бюджетних показників на зміну результативних показників. Під чинником впливу розуміють певну причину, рушійну силу, що визначає характеристики бюджетного процесу або його окремих складових [6].

Однією з ключових категорій у моніторингу Державного бюджету України є показник дефіцитності. Абсолютний розмір статистичного показника дефіцитності визначається як різниця між видатками і доходами бюджету, а відносний статистичний показник дефіцитності як відношення видатків до доходів [2, с. 56].

Абсолютний розмір статистичного показника дефіцитності розраховується за формулою [2, с. 57]:

$$\Delta_{\text{деф}} = B - D, \quad (1)$$

де, B – величина видатків бюджету;

D – величина доходів бюджету.

Відносний статистичний показник дефіцитності розраховується за формулою [2, с. 57]:

$$K_{\text{деф}} = \frac{B}{D} 100\%, \quad (2)$$

де, B – величина видатків бюджету;
 Д – величина доходів бюджету.

Для розрахунку впливу зміни доходів і видатків у різні періоди на дефіцит бюджету, використаємо показник дефіцитності Державного бюджету України. Крім динаміки самого коефіцієнта дефіцитності, важливо виявити вплив на нього окремих факторів з використанням методів факторного аналізу (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка основних показників системи бюджетування за 2002-2012 рр.

Роки	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Показники											
Доходи, млрд. грн	45,4	53,3	67,0	108,6	129,7	159,3	233,5	248,4	260,5	309,4	369,7
Видатки, млрд. грн	49,5	55,9	74,4	119,7	142,9	175,0	258,5	280,0	314,6	344,7	395,7
Абсолютний показник дефіцитності, млрд. грн	4,1	2,6	7,4	11,1	13,2	15,7	25	31,6	54,1	35,3	26
Коефіцієнт дефіцитності, %	109,03	104,88	111,04	110,22	110,18	109,86	110,71	112,72	120,77	111,41	107,03

Джерело: [1]

Дослідимо зміну коефіцієнта дефіцитності через зміну обсягів видатків та доходів Державного бюджету України.

Зміну обсягів видатків держбюджету обрахуємо за формулою [2, с. 57]:

$$\Delta K_{\text{деф в}} = \frac{B_1 - B_0}{D_1}, \quad (3)$$

де, B_1 – показник звітного періоду видатків Держбюджету;

B_0 – показник базисного періоду видатків Держбюджету;

D_1 – доходи Держбюджету звітного періоду.

Зміну обсягів доходів держбюджету обрахуємо за формулою [2, с. 57]:

$$\Delta K_{\text{деф д}} = \frac{B_0}{D_1} - \frac{B_0}{D_0}, \quad (4)$$

де, B_0 – показник базисного періоду видатків Держбюджету;

D_1 – доходи Держбюджету звітного періоду;

D_0 – доходи Держбюджету базисного періоду.

Формула зміни коефіцієнта дефіцитності бюджету буде мати такий вигляд [2, с. 57]:

$$\Delta K_{\text{деф}} = K_{\text{деф 1}} - K_{\text{деф 0}} = \Delta K_{\text{деф в}} + \Delta K_{\text{деф д}}, \quad (5)$$

де, $K_{\text{деф 1}}$ – коефіцієнт дефіцитності бюджету звітного періоду;

$K_{\text{деф 0}}$ – коефіцієнт дефіцитності бюджету базисного періоду;

$\Delta K_{\text{деф в}}$ – зміна обсягів видатків Держбюджету;

$\Delta K_{\text{деф д}}$ – зміна обсягів доходів Держбюджету;

Протягом 2002-2012 років доходи державного бюджету України збільшилися на 324,3 млрд. грн., а видатки – на 346,2 млрд. грн. Така тенденція призвела до зменшення коефіцієнта дефіцитності бюджету на протязі останніх десяти років на 2 відсоткових пункти. В 2002-2008 роках коефіцієнт дефіцитності бюджету майже не змінювався та коливався в межах 10%. Але під час фінансової кризи його показник значно збільшився і у 2010 році становив 20,8%, що перевищило значення попереднього року майже у двічі. Зменшення коефіцієнта дефіцитності у 2011 році до 11,4% свідчить про відновлення стабільності та вихід України з кризового стану. В 2012 році цей показник знизився до 7,03 %, що є одним з найменшим протягом останнього десятиліття в Україні і характеризує позитивні зрушення в формуванні бюджету країни.

У досліджуваному нами періоді зміна значення коефіцієнта дефіцитності становила:

- унаслідок динаміки обсягу видатків – зростання на 0,941;
- унаслідок динаміки доходів – скорочення на 0,997.

Протягом аналізованого періоду зміна коефіцієнта дефіцитності під впливом цих факторів відбувалася нерівномірно. Так, зміна значення коефіцієнта дефіцитності у 2012 р. порівняно з 2011 р. становила:

- унаслідок динаміки обсягу видатків – зростання на 0,138;
- унаслідок динаміки доходів – скорочення на 0,178.

Загальна зміна значення коефіцієнта дефіцитності бюджету становить – 0,04.

Проведений аналіз показав, що коефіцієнт дефіцитності державного бюджету знизився з 111,4% у 2011 році до 107,0,3% у 2012 році, або на 4,37 в. п. Причому завдяки динаміці обсягу видатків він зріс на 13,80 в. п., а через динаміку обсягу доходів скоротився на 17,8 в. п. Відповідні розрахунки проведені для показників кожного року за період 2002-2012 рр., а їх результати наведено у таблиці 2.

Таблиця 2

Факторний аналіз коефіцієнта дефіцитності Державного бюджету України

Роки Показники	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Зміна коефіцієнта дефіцитності	-0,041	-0,061	-0,008	0,000	-0,003	-0,008	-0,02	0,081	-0,094	-0,04
у т. ч. через:										
- видатки бюджету	0,120	0,276	0,417	0,179	0,202	0,358	0,086	0,133	0,097	0,138
- доходи бюджету	-0,161	-0,215	-0,425	-0,179	-0,205	-0,350	-0,066	-0,052	0,191	-0,178

Джерело: [1]

Проаналізовані статистичні показники бюджетного дефіциту складають основу ефективного підґрунтя для оптимізації механізму управління бюджетним дефіцитом, а також для статистичного забезпечення управлінням держбюджетом як індикатора суспільно-економічного розвитку держави з метою сприяння розвитку економіки і на цій основі – підвищення соціальної ефективності, насамперед зростання життєвого рівня населення та людського розвитку в цілому.

Висновки з даного дослідження. Затверджувати бюджет з дефіцитом, профіцитом чи повністю збалансувати бюджет – досить дискусійні нині питання які турбують будь-яку країну, особливо гостро це стосується України. Бюджетний дефіцит посідає центральне місце в системі бюджетного управління, ефективний механізм управління ним відображається в позитивних зрушеннях в економіці та становищі країни в цілому.

Центральне місце в механізмі управління бюджетним дефіцитом займає моніторинг основних показників системи бюджетування. Шляхом для оптимізації механізму управління бюджетним дефіцитом є удосконалення бюджетного менеджменту на основі проведення моніторингу основних бюджетних показників, в тому числі і коефіцієнта дефіцитності бюджету.

Література

1. Держком. статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
2. Захожай К.В. Методика факторного аналізу динаміки коефіцієнта дефіцитності Державного бюджету України / К.В. Захожай // Статистика України: Науково-інформатійний журнал. – 10/2011. – № 4. – С. 56-58.
3. Машко А.І. Дефіцит бюджету: сутність, причини виникнення та проблеми управління [Електронний ресурс] / А.І. Машко // Соціально-економічні проблеми і держава. – 2012. – Вип. 2 (7). – С. 308-314.
4. Машко А.І. Управління дефіцитом державного бюджету / А.І. Машко // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2008. – № 5. – Т.1. – С. 151-158.

5. Пасічний М. Механізм управління дефіцитом бюджету в умовах соціально-економічних перетворень [Текст] / М. Пасічний // Економіка та держава. – 2011. – № 9. – С. 46-50.
6. Федосов В. Бюджетний менеджмент : підручник / В. Федосов, В. Опарін, Л. Сафонова ; за заг. ред. В. Федосова. – К. : КНЕУ, 2004. – 864 с.
7. Фінанси : підручник / С.І. Юрій, В.М. Федосов, Л.М. Алексеєнко та ін. ; за ред. С.І. Юрія, В.М. Федосова. – К. : Знання, 2008. – 611 с.
8. Чугунов И.Я. Дефицит бюджета как важный инструмент системы бюджетного регулирования / И.Я. Чугунов, Н.Д. Пасечный // Бизнес Информ. – 2010. – № 5(1). – С. 171-174